

DVA PRISTUPA FROMVOM DELU

Erih From je jedan od retkih filozofa dvadesetog veka koji su mislili bitna pitanja čoveka u našem vremenu, a čija je misao, živa i podsticajna, dobro poznata ne samo u uskom krugu stručnjaka, već i mnogo šire. Delo ovog poznatog humanističkog mislioca pleni time što se u njemu na jedan originalan i, čini se, vrlo sistematičan i dosledan način, sa stanovišta, »humanističke psihoanalize«, razmatraju mnoga značajna teorijska i praktična pitanja, kao što su: *Šta je ljudska priroda? Koje su osnovne ljudske potrebe? Koliko je čovek tvorevina, a koliko tvorac društva i kulture? Gde je koren ljudske agresivnosti? Kako zahtevi društva postaju crte karaktera? Kakva je priroda čovekove potrebe za ljubavlju? Gde su izvori konformizma, sadizma, nekrofilije?*

O delu ovog poznatog »humanističkog psihoanalitičara« pisali su, sa više ili manje pristrasnosti, stručnosti i uspeha mnogi istraživači kako na Zapadu, tako na Istoku, a i u tzv. Trećem svetu. Brojni psihoanalitičari, istoričari psihologije, psiholozi, filozofi, sociolozi, teolozi, marksisti pisali su eseje, studije i monografije o Erihu Fromu. Na prvi pogled čini se da je nemoguće porediti ovako različita istraživanja, odnosno da postoji gotovo bezbroj prilaza složenom i raznovrsnom Fromovom delu.

Međutim, ako zanemarimo izvesne manje važne razlike, s punim pravom možemo izdvojiti dva osnovna pristupa teoriji Eriha Froma. Zapravo, lako je uočiti da se brojne studije Fromovog dela oštro polarizuju kada je reč o opštoj oceni tog dela.

Za prvi afirmativni, blagonaklon pristup Fromovoj misli, karakteristično je neumereno veličanje njenog dometa i gotovo bezrezervna

pohvala celokupnom filozofskom, psihološkom i sociološkom delu ovog popularnog mislioca. Zanimljivo je da su se ovde u istoj ravni, slaveći i uzdižući Fromovu misao, našli kako teolozi, tako i »humanistički marksisti«, kako neofrojdisti tako i egzistencijalni psiholozi, »liberalni« pedagozi i sociolozi »zdravog društva«. Sve njih, od religioznih mislilaca do »humanističkih marksista«, ujedinjuje odanost Fromovom humanizmu i optimizmu, odnosno privrženost njegovoj »ružičastoj« antropologiji čija je najveća vrednost »vera u ljudske potencijale«. Za sve ove teologe i mislioce, karakteristično je viđenje Froma kao »humaniste«, zapravo redukovanje Froma-mislioca i Froma-istraživača na propovednika.

Drugi pristup odlikuje strasno negiranje Fromovog dela, negativna kritika celokupnog njegovog dela, odnosno nipodaštavanje njegove misli. Ovde su se na istom poslu »razorne«, »bespoštedne kritike« našli pripadnici tako raznorodnih orijentacija kao što su »pravoverni marksisti«, bihejvioristi, refleksolozi, ortodoksni psihoanalitičari i mnogi drugi. Svima njima je zajednička slepa pristrasnost koja je posledica sopstvene ortodoksne pripadnosti jednoj od škola koje ne trpe bilo kakve »reformatore« i »jeretike« kakav je i Erih From. Njihova neumoljiva i oštra kritika Froma nije ništa drugo nego ideološko žigosanje »otpadnika«. Specifično u ovom viđenju je svođenje Froma na ideološkog protivnika koji pravovernu ideologiju razara iznutra.

Nijedan od ova dva ne uspeva da objasni značaj, domete i granice, ovog originalnog »frojdo-marksiste« jer svode Fromovu misao na jednu dimenziju, a ne vide da je ona ne samo kompleksna, već i u sebi samoj podeljena. Ni jedni ni drugi ne vide da je From i propovednik i kritički istraživač, da je njegov pristup čoveku i aistorijski i istorijski, i metafizičko-idealistički i socijalno-empirijski. Za njih ostaju skrivene ove *suštinske i nepomirljive dihotomije Fromove misli*; oni kao da zaboravljaju da je From autor i, s jedne strane, *Umetnosti voljenja i, s druge, Anatomije ljudske destruktivnosti*.

Nadam se da će radovi koji slede, izbor priloga nekih od najpoznatijih savremenih stranih i domaćih istraživača Fromovog dela, reprezentovati ne samo dva osnovna pristupa u studiranju Froma, već i napor da se oni transcendiraju.

FROMM - Erich